

مشروعیت رحم جایگزین در اندیشه فقهی

حمید رحمانی منشادی^۱

چکیده

پیشرفتهای دانش پزشکی در روش های نوین باروری باعث شده تا دگرگونی هایی در فرایند تولید مثل انسان پدیدار شود. به موازات توانایی بهره گیری از این روشها در علوم تجربی، مسائل جدید و پیچیده دیگری نیز در رشته های علوم انسانی مانند روان شناسی، جامعه شناسی، فلسفه، فقه و حقوق ایجاد شده است که ضرورت دارد تا متخصصان این دانشها به آنها بپردازند و آثار استفاده از این روشها را بر پایه مبانی خود، مطالعه و ارزیابی کنند و راهکارهای متناسب با آنها را ارائه دهند.

رحم جایگزین یکی از این روشها است که در سالهای اخیر مورد توجه بسیاری از اندیشمندان و فقها قرار گرفته است. در این تحقیق سعی شده تا با تبیین ادله جواز و عدم جواز این روش و تحلیل فتاوا حکم شرعی جانشینی در بارداری روشن شود.

مواردی که رحم جایگزین مورد استفاده قرار می گیرد مختلف است، از این رو دست یابی به حکم فقهی واحدی که همه آنها را در بر گیرد، دشوار یا ناممکن است. بنابراین گریزی نیست جز آنکه هر یک از این موارد به شکلی مجزا بررسی و حکمی متناسب با آن استنباط شود.

۱- دانشجوی دکتری حقوق خصوصی دانشگاه شهید بهشتی و پژوهشگر مرکز تحقیقات اخلاق و حقوق پزشکی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی.

به علت عدم توجه به این نکته در بعضی از تحقیقات انجام شده در مورد این موضوع، تنها یک حالت رحم جایگزین (اغلب جایگزینی کامل) مورد بررسی قرار گرفته است و در بعضی از موارد نیز حکمی واحد برای تمامی صور رحم جایگزین بیان شده است.

در این تحقیق سعی شده است تا با بررسی دقیق تمامی حالات قابل تصور در روش رحم جایگزین و استخراج تمامی مسائل فقهی نهفته در آن، حکم فقهی متناسب با یکایک موارد بکارگیری رحم جایگزین تبیین شود.

واژگان کلیدی: تلقیح مصنوعی، انتقال جنین، رحم جایگزین، باروری پزشکی

مقدمه

امروزه در اثر پیشرفت علم پزشکی و ژنتیک، پزشکان در امر تولید مثل روشهای متفاوتی را ایجاد نموده اند و با بکارگیری این روش ها اقدام به تولید مثل از طریق آزمایشگاهی می نمایند. اما علیرغم این پیشرفت ها هنوز طب تولید مثل نتوانسته است برای پرورش جنین محیط مناسبتری از رحم در نظر بگیرد، به همین دلیل یکی از دستاوردهای مهم در زمینه روشهای کمک باروری، استفاده از رحم جایگزین است.

این پدیده مانند هر پدیده جدید دیگری که در جامعه اتفاق می افتد توجه علوم مختلف را به خود جلب نموده است. فقه و حقوق نیز نسبت به آن حساسیت نشان داده و هر کدام از منظر خاصی به آن می نگرند.

بررسی منابع فقهی نشان می دهند که از نقطه نظر فقهی، نظر واحدی پیرامون جواز یا عدم جواز استفاده از رحم جایگزین وجود ندارد. گروهی همه صورت

های موضوع بحث را روا می دانند^۱ و در مقابل گروهی دیگر جز در شرایط استثنائی، موارد فوق را حرام می دانند.^۲ اما بین دو دیدگاه فوق رای معتدلتری هم وجود دارد و آن تفکیک بین اسپرم و تخمک متعلق به زن و شوهر و بیگانه از یک طرف و ترکیب و لقاح اسپرم با تخمک در داخل یا خارج رحم از سوی دیگر است. در این تحقیق سعی می شود تا با بررسی ادله جواز و عدم جواز جانشینی در بارداری و تشریح تمامی حالات استفاده از رحم جایگزین، حکم شرعی هر یک از صور مسئله بیان شود.

۱- موضوع شناسی روش رحم جایگزین

بررسی فقهی هر موضوعی مستلزم شناخت تمامی جوانب و حالات آن موضوع است، رحم جایگزین یکی از مهمترین و پیچیده ترین روشهای باروری مصنوعی که صورتهای مختلفی را شامل می شود و تبیین حکم فقهی آن نیازمند شناخت این حالات و استخراج مسائل فقهی نهفته در آن است .

رحم جایگزین یا «جانشینی در بارداری»^۳ یعنی توافق با بانوی صاحب رحمی که آمادگی خود را برای حاملگی برای زوج نابارور اعلام می نماید، به گونه ای که پس از زایمان نوزاد حاصل را به زوج نابارور تحویل دهد. بانوی صاحب رحم که حامل بارداری است مادر جانشین^۴ و زوج نابارور والدین حکمی^۵ تلقی می شوند.

۱- رضانیا معلم، محمد رضا، باروری های پزشکی از دیدگاه فقه و حقوق، چاپ اول انتشارات بوستان کتاب قم و پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۳، ص ۴۳۳ به بعد فتاوی آیت... خامنه ای و آیت... سید محمود موسوی بجنوردی

۲- همان، فتاوی آیت... حسین نوری همدانی و آیت... شیخ جواد تبریزی

3. Gestational surrogacy
4. Surrogate mother.
5. Commissioning couple

رحم جایگزین یکی از روش های لقاح خارج رحمی (IVF)^۱ است. روش های لقاح خارج رحمی بسته به نوع مشکل زوجین، به روش اهداء تخمک، اهدای اسپرم، اهدای جنین و استفاده از رحم جایگزین تقسیم می شود. نکته قابل توجه این است که روش رحم جایگزین با هر یک از روش های دیگر ممکن است همراه باشد، به این صورت که اگر زوج فاقد اسپرم سالم باشد یا زوجه توانایی تولید تخمک نداشته باشد یا هر دو زوجین دارای این مشکل باشند، ممکن است از تخمک یا اسپرم یا جنین اهدائی دیگری و قرارداد آن در رحم جایگزین استفاده شود.

از دیدگاه پزشکی روش رحم جایگزین به دو دسته عمده تقسیم می شود:

۱. جایگزینی نسبی یا جانشینی با باروری مصنوعی^۲: در این حالت بارداری بانوی صاحب رحم در نتیجه لقاح تخمک وی با اسپرم همسر زن نابارور حاصل می شود. در این روش بانوی صاحب رحم از نظر ژنتیکی به کودک وابسته بوده و مادر ژنتیکی نیز محسوب می شود.

۲. جایگزینی کامل یا جانشینی در بارداری^۳: در این حالت تخمک و اسپرم زوجین نابارور به روش لقاح خارج رحمی به جنین تبدیل شده و به رحم جایگزین منتقل می گردد. در این روش از نظر ژنتیکی فرزند حاصل هیچ

۱- لقاح خارج رحم (IVF): در این شیوه از درمان ناباروری، تخمک بالغ به طریقه جراحی از تخمدان برداشته می شود و در محیط آزمایشگاه در مجاورت اسپرم لقاح می یابد. جنین حاصل در مرحله هشت سلولی یا پیشرفته تر، مجدداً به رحم مادر منتقل می شود.

2 - Partial surrogacy.

3- Total surrogacy

ارتباطی با بانوی صاحب رحم نداشته و زوجین نابارور والدین ژنتیکی کودک محسوب می شوند.^۱

اما از دیدگاه فقهی روش رحم جایگزین را می توان بر اساس جایگزینی اسپرم، تخمک و جنین در رحم شخص ثالث و بر اساس منشا اسپرم، تخمک و جنین به چهار صورت اصلی که ممکن است دارای یک یا چند حالت باشد، تقسیم کرد. که این تقسیم بندی به روشن شدن مسائل فقهی نهفته در موضوع بحث کمک می کند.

صورت اول: زوجه نابارور تنها از داشتن رحم محروم است. ولی دارای تخمک سالم بوده و زوج نیز دارای اسپرم سالم است. در این مورد جنین حاصل از تخمک و اسپرم زوجین نابارور به رحم جایگزین منتقل می گردد.

صورت دوم: زوجه نابارور از داشتن رحم و تخمدان محروم است. ولی زوج او دارای اسپرم سالم است. این حالت خود دارای دو قسم است.

۱. اسپرم همسر زوجه نابارور مستقیماً به رحم بانوی صاحب رحم منتقل می گردد.

۲. تخمک بانوی صاحب رحم با اسپرم همسر زوجه نابارور در آزمایشگاه ترکیب شده و جنین حاصل از آن به رحم بانوی صاحب رحم انتقال می یابد.

صورت سوم: زوجه نابارور از داشتن رحم محروم بوده ولی دارای تخمک سالم است و همسر زوجه نابارور از داشتن اسپرم سالم محروم است. در این مورد اسپرم اهدایی غیر با تخمک زوجه نابارور در محیط آزمایشگاه ترکیب شده و جنین حاصل از آن به رحم جایگزین انتقال می یابد.

۱ - آخوندی، محمد مهدی - بهجتی اردکانی، زهره، «رحم جایگزین، تعریف، انواع و ضرورت استفاده از آن در درمان ناباروری»، رحم جایگزین (مجموعه مقالات)، چاپ اول، انتشارات پژوهشکده ابن سینا و سمت، تهران، ۱۳۸۶، ص ۶

صورت چهارم : زوجه نابارور از داشتن رحم محروم بوده و همچنین زوج و زوجه نابارور از داشتن گامت (اسپرم / تخمک) متعلق به خود محروم اند، این صورت دارای چهار قسم است.

۱. اسپرم اهدایی غیر مستقیماً به رحم بانوی صاحب رحم منتقل می گردد.
 ۲. تخمک بانوی صاحب رحم با اسپرم اهدایی غیر در محیط آزمایشگاه ترکیب شده و جنین حاصل از آن به رحم جایگزین انتقال می یابد.
 ۳. جنین حاصل از اسپرم و تخمک متعلق به زوج قانونی (اهدای جنین) به رحم جایگزین انتقال می یابد.

۴. جنین حاصل از اسپرم اهدایی غیر و تخمک اهدایی غیر (بدون وجود رابطه زوجیت) به رحم جایگزین انتقال می یابد.

تمامی صورتهای فوق بر اساس اینکه بانوی صاحب رحم با مرد صاحب اسپرم رابطه زوجیت (اعم از دائم یا منقطع) داشته باشد یا نه، و همچنین بر اساس وجود یا عدم وجود ضرورت پزشکی نیز می توان تقسیم کرد. بنابراین با توجه به تقسیمات فوق ، مسائلی که برای استنباط حکم رحم جایگزین باید مورد بررسی فقهی قرار گیرد را می توان در امور زیر خلاصه کرد.

- انتقال جنین و تخمک بارور شده غیر به رحم جایگزین

- تلقیح اسپرم بیگانه با تخمک زن در خارج از رحم

- تزریق مستقیم اسپرم مرد بیگانه به رحم مادر جانشین

۲- مشروعیت روش رحم جایگزین از دیدگاه فقه اسلامی

مواردی که رحم جایگزین مورد استفاده قرار می گیرد مختلف است، از این رو دست یابی به حکم فقهی و حقوقی واحدی که همه آنها را در بر گیرد، دشوار یا

ناممکن می باشد. بنابراین گریزی نیست جز آنکه هر یک از این موارد به شکلی مجزا بررسی و حکمی متناسب با آن استنباط شود.

به علت عدم توجه به این نکته در بعضی از تحقیقات انجام شده در مورد این موضوع، تنها یک حالت رحم جایگزین (اغلب جایگزینی کامل) مورد بررسی قرار گرفته است و در بعضی از موارد نیز حکمی واحد برای تمامی صور رحم جایگزین بیان شده است.

در این تحقیق سعی شده است تا با بررسی دقیق تمامی حالات قابل تصور در روش رحم جایگزین و استخراج تمامی مسائل فقهی نهفته در آن، حکم فقهی متناسب با یکایک موارد بکارگیری رحم جایگزین تبیین شود.

به این منظور ابتدا به بررسی تمامی ادله جواز و عدم جواز روش رحم جایگزین می پردازیم و سپس با توجه به تحلیل صورت گرفته از ادله فوق حکم فقهی حالات مختلف رحم جایگزین و مسائل فقهی مرتبط با آن را بیان می کنیم.

۳- ادله عدم جواز استفاده از رحم جایگزین

الف- وجوب حفظ فروج

بعضی از فقها بر عدم جواز استفاده از رحم جایگزین به ادله وجوب حفظ فروج استناد کرده اند به این بیان مفاد این ادله و حکم وجوب حفظ عام بوده و شامل موضوع مورد بحث نیز می شود. برای استنباط حکم وجوب حفظ فروج به آیات چندی از قرآن کریم استناد شده است، در ادامه مهمترین این آیات مورد نقد و بررسی قرار می گیرند.

الف: ایه شریفه « قُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَ يَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ » (سوره نور، آیه ۳۰) «ای پیامبر به زنهاى مؤمنه بگو که چشمهای خود را از دیدن

بیگانه بشهوت فرو پوشانند و فروج (آلت تناسلی) خویش را از زشتی‌ها نگهدارند».

در استدلال به آیه مزبور گفته شده که به حکم این آیه زنان موظف به حفظ اندام تناسلی خود شده‌اند. ساختار امری آیه، بر وجوب چنین عملی از سوی زنان با ایمان دلالت دارد. از سوی دیگر، متعلق این امر نیز محذوف است و بیان نشده که زنان، فروج خود را باید از چه اموری حفظ کنند. بنابراین با توجه به قاعده ای که حذف متعلق را مفید عموم برشمرده است، می‌توان گفت، زنان با ایمان باید فروج خود را از هر عملی که با حفظ آن منافات دارد، حفظ کنند که تَلْقِیح مصنوعی و جایگزینی رحمی از این امور است.^۱

ب- نقد و بررسی آیه

اولاً از ظاهر آیه استفاده می‌شود آیات مزبور ناظر به زنان و روابط نامشروع با مردان بیگانه است، سیاق آیات مزبور نشان می‌دهد که معنای نگهداری فروج، حفظ آن از نوع عمل با انگیزه بهره برداری جنسی است و موضوع مورد بحث را شامل نمی‌شود. ثانیاً در روایتی از امام صادق در مورد این آیه آمده است که منظور از این آیه تنها حفظ از نگاه است.^۲ همچنین صاحب تفسیر المیزان نیز در مورد این آیه می‌فرماید: حمل آیه بر زنا صحیح نیست و مراد از حفظ، ستر (پوشش) است.^۳

۱- روحانی علی آبادی، محمد، «حکم شرعی تلقیح اسپرم و نطفه بیگانه»، روشهای نوین تولید مثل انسانی از دیدگاه فقه و حقوق (مجموعه مقالات)، تهران، سمت و پژوهشکده ابن سینا، ۱۳۸۲، ص ۲۸۷.

۲- محمد بن یعقوب کلینی، اصول کافی، ج ۲، ص ۳۵ «امام صادق فرموده اند: هر آیه ای از قرآن که در آن از حفظ شرم گاه سخن به میان آمده مراد نگه داشتن آن از زناست، مگر این آیه که در آن حفظ شرمگاه از نگاه اراده شده است».

۳- طباطبائی، سید محمد حسین، المیزان، ج ۱۵، ص ۷.

ب: « الذین هم لفروجهم حافظون إلا علی أزواجهم أو ما ملکت أیمانهم فإنهم غیر ملومین، فمن ابتغی وراءَ ذلك فأولئک هم العادون » (سوره مؤمنون، آیات ۵-۷) « آنان که فروج و اندامشان را از عمل حرام نگاه می دارند، مگر بر جفتهایشان یا کنیزان ملک یمین آنها که هیچ گونه ملامتی در مباشرت این زنان بر آنها نیست. و کسی که غیر این زنان حلال را به مباشرت طلبد البته ستم کار و متعدی خواهد بود ».

در استدلال به آیه مزبور گفته شده است که با توجه به ابتدای آیه حکم و جوب فروج به روشنی استنباط می شود به علاوه استثنای ملحق به حکم دلیل دیگری بر عمومیت حکم و اینکه مباح بودن هر امری مربوط به فروج، نیازمند دلیل شرعی است.^۱ خداوند عموم و جوب حفظ فرج را به دو مورد (همسر و کنیز) تخصیص زده و در آن دو مورد عام شمولی ندارد، اما در غیر آن دو مصداق، عام شمول دارد و همه اعمال مربوط به شرمگاه را که تردید آمیز باشد، عام آن را فرا می گیرد و با تبادل یا انصراف نمی توان عام را از دلالتش محروم کرد.^۲

در بررسی دلالت این آیه ذکر چند نکته ضروری است، اولاً این آیه اختصاص به مردان دارد و به زنان نظر ندارد. ثانیاً روایت ذکر شده از امام صادق تأیید می کند که متعلق این آیه عام نیست و اقسام لقاح مصنوعی را در بر نمی گیرد زیرا امام صادق در مقام بیان متعلق، تنها زنا را ذکر کرده است و اگر متعلق وسیعتری بود آن را ذکر می نمودند. ثالثاً از نظر عرف بین زنا و رحم جایگزین تفاوت است و نمی توان با الغای خصوصیت این آیه را به موضوع بحث سرایت داد.

۱- رضانیا معلم، محمد رضا، باروری های پزشکی از دیدگاه فقه و حقوق، چاپ اول، انتشارات بوستان کتاب

قم و پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۳، ص ۱۶۴

۲- روحانی علی آبادی، محمد، « حکم شرعی تلقیح اسپرم و نطفه بیگانه » روش های نوین تولید مثل انسانی از

دیدگاه فقه و حقوق (مجموعه مقالات)، انتشارات پژوهشکده ی ابن سینا و سمت، تهران، ۱۳۸۲، ص ۲۹۸

ج- نقد و بررسی وجوب حفظ فروج

اشکال اصلی که به این دلیل وارد می باشد این است که، استدلال به حکم وجوب حفظ فروج از اعمال منافی با آن، مستلزم آن است که ابتدا منافی بودن استفاده از رحم جایگزین با دلیل یا دلایل دیگری اثبات شود. پس از چنین اثباتی می توان به حکم وجوب حفظ فروج بر عدم جواز جانشینی در بارداری استدلال کرد، حال آنکه بحث در منافی یا غیرمنافی بودن این روش باروری است و اگر مشخص شود که دلیلی بر منافی بودن این عمل وجود ندارد، دیگر حفظ فرج از چنین عملی معنا ندارد و در گستره حکم وجوب حفظ فروج داخل نیست.

ثانیا بر فرض عام بودن وجوب حفظ فروج، استناد به آن بر عدم جواز رحم جایگزین، استناد به عام در شبهه مصداقیه است که از نظر علم اصول ممنوع می باشد.^۱ بر مبنای علم اصول در این موارد حکم آن مصداق را بایستی از دلایل لفظی دیگر و یا اصول عملیه بدست آوریم که اصل عملی در این مورد برائت است.

رابعا از بررسی دو آیه و توجه به استثنای همسر و کنیز در آیه سوره مومنون فهمیده می شود که متعلق وجوب حفظ فروج، افعال و کارهای حرام است که با حفظ فرج ناسازگار هستند و نه حفظ فروج از هر فعل مرتبط با آن تا شامل درمان بیماری های مرتبط با فروج و جانشینی در بارداری نیز بشود.

د- قاعده احتیاط در فروج

۱- محمدی، ابولحسن، مبانی استنباط حقوق اسلامی، چاپ بیست و سوم، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۵، ص

این قاعده به معنای وجوب احتیاط در فروج در بعضی از نوشته ها به عنوان یکی از ادله عدم جواز استفاده از رحم جایگزین ذکر شده است. برخی از فقها با آنکه اصل اولی در شبهات تحریمیه را برائت می دانند، اصل اولی در شبهات تحریمیه متعلق به فروج را به دلالتی احتیاط دانسته اند. در متون فقهی این قاعده تنها در مباحث نکاح مورد استناد قرار گرفته است و گروهی در اینکه این قاعده مفید وجوب است تردید کرده اند. در ادامه به ذکر ادله این قاعده و بررسی آن می پردازیم.

ه- ادله قاعده احتیاط در فروج

الف: از آنجا که فروج و آلت تناسلی زنان محل تکون طفل است و بی مبالاتی در امر فروج، منجر به اختلاط میاه و نسب اشخاص می گردد، شارع مقدس به تنظیم احکام مربوط به آن اهتمام خاص مبذول داشته است، بطوری که فروج بر اشخاص مباح نمی گردد مگر با اذن شارع، از این رو به مجرد احتمال حرمت و ممنوعیت، احتیاط و امتناع لازم می گردد.^۱

ب: روایت شعیب الحداد: شعیب حداد می گوید، به حضرت صادق عرض کردم مردی از دوستانتان به شما سلام می رساند، وی قصد دارد با زنی زیبا که با طلاق غیر مطابق سنت از شوهر سابقش جدا شده است، ازدواج کند، زن نیز با این کار موافق است، ولی آن مرد نمی خواهد بدون اجازه شما به این کار اقدام کند، آیا به او اجازه می دهید؟ حضرت فرمودند: «هو الفرج و امرالفرج شدید و منه یكون الولد و نحن نحتاط فلا یتزوجها»^۲، «در قضیه مزبور فرج مطرح است و

۱- علوی قزوینی، سیدعلی، پیامدهای حقوقی تلقیح مصنوعی انسان، نامه مفید، سال اول، پائیز ۱۳۷۴، ش ۴، ص ۱۰

۲- الحر العاملی، محمد بن الحسن، وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه، دار احیاء التراث العربی، بیروت، ۱۳۹۰هـ، ج ۱۴، ص ۱۹۳

موضوع فرج مساله مهمی است و از آن طفل متولد می گردد و ما احتیاط می کنیم پس با آن زن ازدواج نکنید».

ج: روایت العلاء بن سیابۀ از حضرت صادق (ع) در مورد زنی که به مردی وکالت داده تا او را به مرد دیگری تزوج نماید. امام (ع) در این خصوص فرمودند: «ان النکاح احری و احری ان یحتاط فیه و هو فرج و منه یكون الولد»^۱، «نکاح امر مهمی است و سزاوار است که در آن احتیاط شود، زیرا در نکاح مساله فرج مطرح است و از آن فرزند بوجود می آید».

و- نقد و بررسی ادله قاعده

آنچه که در مورد این قاعده مورد اختلاف است، این است که آیا این ادله دلالت بر وجوب احتیاط در باب فروج می کنند یا استحباب و همچنین بر فرض وجوب احتیاط در باب فروج آیا این قاعده بر عدم جواز باروری پزشکی مخصوصا استفاده از روش رحم جایگزین نیز قابل استناد است یا اینکه اختصاص به امر ازدواج و طلاق دارد.

بعضی از فقها مانند صاحب جواهر صریحا با وجوب احتیاط در باب فروج مخالفت کرده اند و احتیاط در باب فروج را تنها مستحب می دانند و معتقدند استحباب در این موارد نسب به بقیه بیشتر تاکید شده است.^۲

در بررسی ادله قاعده فوق ابتدا ایراداتی که بر این دلایل وارد است را ذکر می کنیم. در مورد دلیل اول می توان گفت، احتیاط در بسیاری از موارد خود خلاف احتیاط است. و حکم به جایز نبودن عملی و بازداشتن مردم از انجام کاری که

۲- الحر العاملی، محمد بن الحسن، وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه، دار احیاء التراث العربی، بیروت، ۱۳۹۰هـ، ج ۱۳، ص ۲۸۶

۳- نجفی، شیخ محمد حسن، جواهر الکلام، تهران، ۱۴۲۲ جلد ۳۰، ص ۱۷۸

صریحا در شرع ممنوع نشده است، از مصادیق آیه شریفه «قل الله اذن لکم أم علی الله تفترون» (سوره یونس / ۵۹) شمرده می شود.^۱

در مورد دلالت روایات بر وجوب احتیاط ایراد شده است که چرا امام به رغم آگاهی بر تمام احکام، احتیاط می کند؟ بنابراین چاره‌ای جز حمل احتیاط بر استحباب نیست. همان طور که این مطلب تا حدودی از آوردن صیغه جمع و استناد دادن احتیاط به خودشان (نحن نحتاط) فهمیده می شود.

نکته قابل توجه دیگر اینکه حتی اگر ما وجوب احتیاط را در مورد فروج بپذیریم این حکم، یک حکم تعبدی نیست بلکه احتیاط مزبور به منظور اجتناب از اختلاط میاه، نسب، اشتباه پدر و مادر واقعی طفل و ضایعات ناشی از ابهام پیوند نسبی کودک با والدین واقعی خود می باشد. با توجه به پیشرفتهای دانش پزشکی در بارداری و علم ژنتیک، امروزه به خوبی باردار بودن یا نبودن مادر جانشین و همچنین نسب نوزاد متولدشده از وی با اشخاص محتمل، قابل تشخیص است، از این رو آشفتگی نسب افراد در بسیاری از موارد ایجاد نمی گردد. در نتیجه ملاکی برای استناد به این قاعده در مورد جانشینی در بارداری تصور نمی شود.

ز- روایات دال بر حرمت قرار دادن نطفه مرد بیگانه در رحم زن

۱- یزدی، محمد، باروری مصنوعی و حکم فقهی آن، مجله فقه اهل بیت، ۱۳۷۵، شماره ۵ و ۶، ص ۹۸

گروهی برای حکم به عدم جواز استفاده از رحم جایگزین به روایاتی تمسک کرده اند که حاکی از حرمت قراردادن نطفه مرد بیگانه در رحم زن اجنبی است. در ذیل به ذکر روایات مورد استناد و بررسی آنها می پردازیم.

الف: علی بن سالم از امام صادق(ع) روایت کرده است: «إِنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَذَاباً يَوْمَ الْقِيَامَةِ رَجَالاً أَقْرَأَ نَظْفَةَ (نطفه عقاب) فِي رَحِمِ يَحْرَمِ عَلَيْهِ»، «شدیدترین عذاب در روز قیامت، عذاب مردی است که نطفه خود را - و در نقل دیگری نطفه عقاب را - در رحم زنی نامحرم بریزد».^۱

ب: سلیمان بن داود می گوید از چندین نفر از اصحاب امامیه شنیدم که از امام صادق چنین نقل کردند: «لَنْ يَعْمَلَ ابْنُ آدَمَ عَمَلًا أَكْبَرَ عِندَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ رَجُلٍ قَتَلَ نَبِيًّا أَوْ إِمَامًا أَوْ هَدَمَ الْكَعْبَةَ الَّتِي جَعَلَهَا اللَّهُ قِبْلَةً لِعِبَادِهِ أَوْ أَفْرَغَ مَائَهُ فِي إِمْرَأَةٍ حَرَامًا»، «در میان کارهایی که بنی آدم انجام می دهد، کاری بدتر و گرانتر بر خداوند عزوجل از کشتن پیامبر یا امام یا خراب کردن کعبه که خداوند آن را برای بندگانش قبله قرار داده یا ریختن منی از روی حرام توسط مرد در رحم زنی نمی باشد».^۲

ج: در روایت دیگری اسحاق بن عمار از امام صادق(ع) چنین نقل می کند: «الزنا شرٌّ أو شرب الخمر و كيف صارَ في شرب الخمر ثمانون و في الزنا مئة فقال يا إسحاق الحدُّ واحد و لكن زيد هذا لتضيعة النطفة و لوضعه إياها في غير موضعه الذي أمره الله عزوجل»، «به امام صادق(ع) عرض کردم که زنا بدتر است یا شرب خمر و چرا حد شرب خمر ۸۰ تازیانه است، اما حد زنا ۱۰۰ تازیانه قرار داده شده است؟ امام(ع) فرمودندای اسحاق حد هر دو یکسان است ولی چون زنا

۱- الحر العاملي، محمد بن الحسن، وسائل الشيعه الى تحصيل مسائل الشريعة، دار احياء التراث العربي، بيروت، ۱۳۹۰هـ، ج ۱۴، ص ۲۳۹

۲- الحر العاملي، محمد بن الحسن، همان، ص ۲۳۹

موجب می‌شود که نطفه ضایع گردیده و در غیر جایگاهی که خداوند امر فرموده قرار گیرد حد آن زیادتر شده است»^۱.

۴- چگونگی دلالت روایات بر عدم جواز روش رحم جایگزین

بر اساس چگونگی دلالت روایات مزبور بر عدم جواز رحم جایگزین، دیدگاه فقها را می‌توان به سه گروه تقسیم کرد:

گروه اول که معتقد به عدم جواز جانشینی در بارداری هستند این گونه استدلال می‌کنند که، بر اساس نص روایات مزبور قرار دادن نطفه در اندام تناسلی زن بیگانه حرام اعلام شده است. از آنجا که قرارداد نطفه غیر در رحم به طور عام و مطلق حرام اعلام شده است، نفس قرارداد نطفه موضوع حرمت بوده و طریق، نحوه و شکل خاص ورود خصوصیتی ندارد. در نتیجه قرارداد نطفه یا قرارداد تخمک بارور شده (ترکیب نطفه و تخمک) یا قرارداد جنین حاصل از این ترکیب در رحم زن دیگر نیز در حکم قرار دادن نطفه غیر بوده و به علت داشتن وحدت ملاک حرام است. بنابراین از آنجا که در تمامی صور رحم جایگزین به نوعی اسپرم، تخمک بارور شده و یا جنین غیر در رحم زن دیگر قرار می‌گیرد، استفاده از روش رحم جایگزین به طور مطلق ممنوع می‌باشد.^۲

گروه دوم از فقها نظر معتدل تری را انتخاب کرده اند و معتقدند که روایات مزبور تنها ناظر بر حرمت لقاح اسپرم مرد بیگانه با تخمک زن در فضای رحم است. چرا که واژه (نطفه) مذکور در این روایت به معنای آمیخته اسپرم مرد و تخمک زن است.^۳ بنابر این نظر استفاده از رحم جایگزین تنها در صورتی ممنوع

۱- البحر العاملی، محمد بن الحسن، همان، ص ۲۶۷

۲- رضانیا معلم، محمد رضا، باروری های پزشکی از دیدگاه فقه و حقوق، چاپ اول، انتشارات بوستان کتاب قم، ۱۳۸۳، ص ۲۵۳

۳- مؤمن، محمد؛ الکلمات السدیة فی مسائل الجدیة، قم، مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۴۱۵ هـ. ق، ج ۱، ص ۸۱

است که متضمن تزریق مستقیم اسپرم مرد بیگانه در رحم زن باشد. ولی در بقیه صور استفاده از روش رحم جایگزین جایز می باشد. به این نحو که اسپرم مرد بیگانه با تخمک زن در خارج از رحم تلقیح شده و تخمک بارور شده یا جنین تشکیل شده از آن به رحم جایگزین منتقل شود.

گروه سوم از فقها معتقدند که روایات مزبور دلالت بر حرمت تلقیح اسپرم بیگانه با تخمک زن به هر نحو ممکن می کند. به این دلیل که نطفه در روایت به معنای آمیخته اسپرم مرد و تخمک زن است در نتیجه براساس ظهور روایت آنچه که موضوع حکم حرمت است آمیختن اسپرم مرد با تخمک زن بدون رابطه زوجیت است.

الف- نقد و بررسی روایات

در مورد این روایات و نحوه دلالت آنها می توان به چند نکته اشاره کرد، اول اینکه سند پاره ای از این روایات ضعیف بوده و ارزش استنادی ندارند.^۱ دوم اینکه اساساً روایات مزبور ارتباطی با موضوعات محل بحث ندارند. سیاق عبارات روایات مزبور عمدتاً ناظر به روابط نامشروع زن و مرد بدون رابطه زوجیت است نه اینکه در مقام بیان موضوع مستقلی برای حرمت، یعنی مجرد ریختن و قرار دادن منی در رحم باشد.^۲

سوم اینکه واژه های « ماء » یا « نطفه » موجود در روایات مذکور و مانند آن که به عنوان دلایل « حرمت باروری زن با نطفه مرد بیگانه » مطرح شده است، با قرینه انتصاب فعلهای « أقرَّ »، « أفرغ » یا « یضع » و همچنین اضافه « ماء » یا « نطفه » به مرد یا ضمیری که به وی بازمی گردد، اسپرم مرد را به صراحت در بر

۲- در این مورد رک: محمد مومن، همان، ص ۸۳ و ۸۵؛ محمد یزدی همان، ص ۱۰۸

۳- روحانی، سید محمد صادق، المسائل المستحدثة، چاپ چهارم، موسسه دارالکتاب، قم، ۱۴۱۴ ه.ق، ص ۹.

می گیرد. اما اینکه چنین روایاتی، تخمک بارور شده و به ویژه جنین رشد یافته در آزمایشگاه را نیز شامل می شود، روشن نیست. در نتیجه نسبت به اینکه تخمک بارور شده و جنین رشد یافته در آزمایشگاه داخل در مفهوم « ماء » یا « نطفه » مورد نظر در این روایات باشد، شبهه موضوعیه وجود دارد که مجرای اصل برائت است. به نظر می رسد « ماء » یا « نطفه » مطرح شده در روایات با توجه به عرف خاص (پزشکان) و قرینه های کلامی و مقامی موجود در روایات، تخمک بارور شده و جنین رشد یافته در آزمایشگاه را شامل نشود و هنگامی که این استدلال پذیرفته شود، حکم حرمت حاصل از روایات، این دو مورد را شامل نمی شود؛ در نتیجه، باروری مادر جانشین با تخمک بارور شده یا جنین، تخصصاً از گستره حکم حرمت مزبور خارج خواهد بود.

چهارم اینکه بر فرض عدم اختصاص این روایات به باب زنا، و صحت سند آنها هیچ یک از این روایات دلالت بر حرمت تلقیح اسپرم و تخمک دو بیگانه در خارج از رحم نمی کند و فرض مزبور از شمول موضوع این آیات تخصصاً خارج است. چرا که موضوع این روایات تنها ادخال نطفه مرد اجنبی در رحم است و عمل ترکیب اسپرم با تخمک در خارج از رحم تحت هیچ یک از عناوین مندرج در این روایات نظیر «افراغ ماء الغیر فی رحم محرم» و یا « ادخال النطفه فی رحم حراما » قرار نمی گیرد هر چند ترکیب این دو عنصر با یکدیگر با هدف تولید فرزند باشد. روایات ناظر بر « لوضعہا فی غیر موضعہ الذی امرہ الله » نیز شامل فرض مزبور نمی شود، زیرا به قرینه موجود در خود آن روایات، مقصود رحم زن است.^۱

ب- مغایرت جانشینی در بارداری با اغراض تشریح ازدواج

۱ - حرم پناهی، آیت الله محسن، تلقیح مصنوعی، مجله فقه اهل البیت، سال سوم، شماره های ۱۰، ص ۱۴۷

بعضی از فقها در مورد لقاح تخمک زن با اسپرم مرد بیگانه که با بعضی از حالات رحم جایگزین اشتراک موضوعی دارد، بر این عقیده اند، با اینکه هیچ نص و عموم و اطلاقی در آیات قرآن و روایات بر منع تلقیح مصنوعی تخمک زن با اسپرم بیگانه وجود ندارد، معذالک به دلیل از بین رفتن مصالح مهم و اغراض تشریح ازدواج استنباط می شود که استفاده از این شیوه در باروری مصنوعی و جانشینی در بارداری جایز نیست. نحوه استدلال این فقها به این گونه است که، از آنجا که غرض شارع از تشریح ازدواج و حرمت زنا و اشیاع غریزه جنسی با وسایل حرام دیگر یا لااقل یکی از اغراض مهم، این است که تشریحات تقویت شود و حال آنکه با حکم به جواز این گونه باروری نظام عائله و بسیاری از مصالح که در نظام اسلام، مطلوب و مهم است، مختل می گردد و این مصالح که همه مقصود شارع است و در مسیر مستقیم زندگی سالم فرد و اجتماع قرار دارد، از بین می رود.^۱

ج- نقد و بررسی

در خصوص استدلال بر عدم جواز بعضی از حالات رحم جایگزین بر مبنای مغایرت با اهداف قانونگذار اسلامی در تشریح ازدواج و بقای خانواده، گرچه استدلال مزبور مورد توجه پاره ای از فقیهان ماضی و حاضر قرار گرفته و حتی از نظر برخی از آنان تنها دلیل مخالفت با فروض مورد بررسی است، به نظر می رسد استدلال مزبور به جهات زیر ناتمام است.

نخست آنکه، یکی از ملاک های استدلال مزبور بیم فرار از ازدواج و تشکیل خانواده و تولید بچه در خارج از چهارچوب نهاد خانواده است. در حالیکه آنچه

۲- استفتاء مجله رهنمون از ایت الله صافی گلپایگانی، روشهای نوین تولید مثل انسانی از دیدگاه فقه و حقوق (مجموعه مقالات)، تهران، سمت و پژوهشکده ابن سینا، ۱۳۸۲، صفحه ۴۰۲.

در عمل معمول است استفاده از گامت اهدایی (اسپرم / تخمک) توسط زن و شوهر ناتوان از تولید فرزند ولی مشتاق به داشتن فرزند از آن خودند. و مجرد امکان استفاده از آن توسط زنان فاقد همسر دلیل تحریم در همه موارد نمی شود. دوم اینکه، از دیگر مبانی استدلال مزبور تزلزل و فروپاشی روابط زناشویی زن و مرد نابارور می باشد. استدلال مزبور هم خاص است و شامل همه فروض معمول نیست. چرا که به طور معمول خانواده هایی از این روش استفاده می کنند که شدیداً علاقمند حفظ رابطه زناشویی خود بوده و تنها به دلیل ناباروری بنیاد خانواده آنان در معرض تزلزل قرار گرفته است.

بدین ترتیب، تجویز استفاده از گامت اهدایی متعلق به دیگران نه تنها موجب تزلزل موجودیت خانواده آنان نمی گردد، بلکه موجب تقویت بنیان های خانواده و نکاح موجودی می شود که در اثر ناتوانی از بچه دار شدن در معرض تلاشی و زوال قرار گرفته است. بدین ترتیب، استفاده از گامت اهدایی غیر در راستای تامین اغراض قانونگذار اسلامی در تشریح ازدواج و تقویت بنیادهای خانواده است. در نهایت برای رفع هر گونه تردیدی می توان موارد جواز استفاده از رحم جایگزین را منحصر به مواردی نمود که هر دو زوجین نابارور بر اساس توافق طرفینی، درخواست استفاده از این روش را کرده اند و همچنین اطمینان حاصل کرد که صاحبان گامت اهدایی از آن اعراض کرده و هر گونه حقی را بر این اجزاء اسقاط کرده باشند. به منظور اجتناب از آسیب های عاطفی و روانی برای کودکان حاصل از روش مزبور هم می توان مقرر نمود که انتساب ژنتیکی آنان به صاحبان اصلی پنهان بماند.

د- حرمت کشف عورت و استمناء در شریعت اسلامی

بسیاری از فقها بخصوص در میان اهل سنت، تنها به دلیل اینکه استفاده از رحم جایگزین مستلزم کشف عورت، استمناء و لمس و نگاه حرام است، اصل آن را حرام و نامشروع اعلام کرده اند. نحوه استدلال این فقها به این گونه است که از آنجا که استفاده از روش رحم جایگزین در تمامی حالات مستلزم کشف عورت زن یا مرد بر اشخاص بیگانه و یا استمناء است، بنابراین بر مبنای قاعده سد ذرائع و قاعده «درء المفسد اولی من جلب المنافع» و همچنین قاعده «اذا اجتمع الحلال و الحرام غلب الحرام» حکم به عدم جواز این روش استنباط می شود.^۱

این فقها همچنین برای اثبات مدعای خود استدلال کرده اند حتی اگر ناباروری را بیماری بدانیم تلقیح مصنوعی به روش رحم جایگزین درمان محسوب نمی شود تا حکم لمس و نگاه در مقام معالجه بر آن تطبیق کند. به علاوه در صورتی هم که جانشینی در بارداری درمان محسوب شود، ناباروری از مصادیق ضرورت به حساب نمی آید تا این ضرورت مجوز لمس و نگاه به عورت و استفاده از این روش باشد.

ه- نقد و بررسی

اولا استناد به قاعده سد ذرائع بر عدم جواز جانشینی در بارداری صحیح نیست چرا که این قاعده در مواردی کاربرد دارد که فعل مورد نظر به شکل حتمی منجر به حرام گردد، نه در اموری که احیانا به حرام منجر می شوند، ثانيا به کارگیری این روش برای امر مطلوب شرعی یعنی تولید نسل است و مصالح مترتب بر آن بیش از مفسد آن است، و با وضع ضوابط می توان مفسد احتمالی آن را دفع نمود.

۱- محمود حمزه، محمد، اجاره الارحام بین الطب و الشریعه الاسلامیه، چاپ اول، دارالکتب العلمیه، بیروت،

۲۰۰۷م، ص ۱۷۵

ثالثاً بعضی از فقهای شیعه و سنی به این دلیل که ناباروری بیماری محسوب شده و در بسیاری از مصادیق آن ضرورت یا حرج و مشقت رخ می دهد، به دلیل قاعده «الضرورات تبيح المحظورات» کشف عورت و لمس و نگاه بیگانه را در مقام درمان جایز دانسته اند، به علاوه در بعضی از موارد هیچ گونه نیازی به کشف عورت پیدا نمی شود تا به دلیل این مقدمه حرام، اصل عمل را جایز ندانیم.

در دیدگاه فقهای شیعه منظور از اضطرار که علت اباحه کشف عورت در مورد درمان ناباروری می باشد، اضطرار عرفی است نه عقلی، یعنی مواردی که در عرف اضطرار و ضرورت صدق می کند کشف عورت و لمس و نگاه در مقام درمان جایز است.^۱ بنابراین از آنجا در نظر عرف در بسیاری از انواع ناباروری حالت اضطرار و عسر و حرج بر خانواده حاکم است. لذا در این فرض کشف عورت با توجه به وجود ضرورت جایز می گردد.

و- اختلاط نسب

در بعضی از حالات جانشینی در بارداری خصوصاً مواردی که از اسپرم یا تخمک هدایی فرد ناشناخته استفاده می شود، سبب گم شدن نسب و اختلاط انساب می گردد، چنانکه ممکن است سبب تلقیح منی یک نفر به زنان بسیاری (در مورد استفاده از بانک اسپرم) از جمله خواهر، دختر گردد و در نتیجه به ازدواج محارم در آینده منجر شود.

همچنین علاوه بر اشکالات فوق، ایراد مسلم این است که مسئله مادری در پرده ای از ابهام قرار می گیرد، یعنی در مورد استفاده از رحم جایگزین این اختلاف و

۱- نجفی، شیخ محمد حسن، جواهر الکلام، تهران، ۱۴۲۲، جلد ۲۹، ص ۸۸

تردید وجود دارد که ، مادر چه کسی است، صاحب تخمک است یا صاحب رحم یا هر دو؟^۱

اهمیت حفظ نسب تا آنجاست که در حوزه حقوق اسلامی، قوانین مکمل فراوانی برای این منظور وضع و تدوین شده است که از جمله این قوانین، وجوب رعایت عده (استبراء رحم) پس از جدایی از همسر، حرمت داشتن بیش از یک همسر برای زن (چند شوهری) و حرمت برخی از انحرافهای جنسی (نظیر تفخیز) می باشد.

ز- نقد و بررسی

جلوگیری از اشفتهگی نسبی، حکمت ازدواج و حرمت روابط نامشروع است و نه علت آن پس بود یا نبود آن نمی تواند حاکی از جواز یا عدم جواز شرعی عمل دیگری باشد. همچنین با توجه به پیشرفتهای دانش پزشکی در بارداری و علم ژنتیک، امروزه به خوبی نسب نوزاد متولدشده در جانشینی در بارداری با اشخاص محتمل، قابل تشخیص است، از این رو اشفتهگی در نسب افراد در بسیاری از موارد ایجاد نمی گردد.

ح- شباهت این روش با فرزند خواندگی و حرمت فرزندخواندگی در اسلام

بعضی از فقهای اهل سنت به این دلیل بر عدم جواز رحم جایگزین به خصوص در موارد استفاده از گامت و جنین اهدایی غیر استناد کرده اند.^۲ نحوه استدلال این گروه به این نحو است که انتساب طفل متولد از رحم جایگزین به زن نابارور

۱- رضانیا معلم، محمد رضا، باروری های پزشکی از دیدگاه فقه و حقوق، چاپ اول، انتشارات بوستان کتاب

قم، ۱۳۸۳، ص. ۱۱۳

۲- محمود حمزه، محمد، اجاره الارحام بین الطب و الشریعه الاسلامیه، چاپ اول، دارالکتب العلمیه، بیروت،

۲۰۰۷م، ص ۱۶۷.

و انتساب طفل به شوهر زن در موارد استفاده از اسپرم بیگانه در واقع ماهیت فرزند خواندگی را دارد که طبق فقه اسلامی و ظاهر آیات قران کریم به رسمیت شناخته نشده است.

لذا از آنجا که در حقوق اسلام فرزند خواندگی وجود ندارد و آثار حقوقی مربوط به نسب بر فرزند خواندگی بار نمی شود،^۱ همین حکم در مورد رحم جایگزین نیز استنباط می شود.

ط- نقد و بررسی

صحت این دلیل مبتنی بر صحت قیاس است و از آنجا که عمل به قیاس نزد امامیه بر خلاف اهل سنت، حرام است، بی اعتباری این دلیل روشن می باشد. همچنین تنها چیزی که از این دلیل استنباط می شود، عدم وجود رابطه نسبی بین طفل متولد از این روش با زوجین نابارور است، بنابراین نمی توان از آن بر عدم جواز جانشینی در بارداری استناد کرد.

۵- ادله جواز استفاده از رحم جایگزین

الف- اصل برائت و اباحه

مهمترین دلیلی که فقها بر جواز استفاده از رحم جایگزین مطرح کرده اند، اصل برائت و اصل اباحه است، این گروه از فقها با استناد به قاعده « اصله الحلّ » اذعان می دارند که از نظر فقهی هیچگونه اشکالی بر استفاده از رحم جایگزین وارد نیست،^۲ زیرا قاعده اصله الحلّ در تمام شبهات حکمیه و موضوعیه جاری است و قانونگذار در مقابل بیان حکم آن ساکت مانده، پس باید اصل را بر جایز

۲- مهرپور، حسین، «نگرشی به وضعیت حقوقی و شرعی باروری مصنوعی»، روشهای نوین تولید مثل انسانی از دیدگاه فقه و حقوق (مجموعه مقالات)، تهران، سمت و پژوهشکده ابن سینا، ۱۳۸۲، ص ۱۶۰.

۱- مکارم شیرازی، ناصر، استفتائات جدید، قم، انتشارات مدرسه علی بن ابیطالب، ۱۳۸۱، ج ۲، ص ۶۴.

بودن مسئله گذاشت. بنابراین حکم به عدم جواز این عمل خلاف قاعده بوده و نیازمند نصّ صریح شارح یا دلیل قطعی می باشد.^۱

مسئله جواز یا عدم جواز جانشینی در بارداری از شبهات حکمییه تحریمه است، و مقتضای اصل عملی در شبهات تحریمییه برائت می باشد. اگرچه از روایاتی استفاده می شود که در هنگام شک در مسائل مربوط به فرج و آمیزش و آنچه موجب تولد فرزند می شود باید احتیاط نمود، ولی از این روایات لزوم و وجوب احتیاط برداشت نمی شود. افزون بر اینکه فرض مورد بحث را شامل نمی گردد. بنابراین مقتضای اصل در شبهات تحریمییه حتی در باب فروج و آنچه به تولید فرزند می انجامد، برائت است، هر چند که احتیاط در این قبیل موارد مطلوب و مستحب است ولی این مطلوبیت در حد الزام و وجوب نیست.

ب- قاعده «الضرورات تبیح المحظورات»

انسان در فرامین اسلام به اندازه توان، تکلیف دارد و حکم بر کاری که مشقت آور می باشد به شدت نفی شده است و حتی هر وقت ضرورتی پیش آید حرام به عنوان حلال مطرح می شود. از طرف دیگر درمان ناباروری ضرورتی فردی و اجتماعی است که به حکم الضرورات تبیح المحظورات می توان حتی برای درمان آن از اسپرم بیگانه نیز استفاده کرد.

اهمیت این مسئله تا حدی است که عده ای از فقهای اهل سنت درمان عقیمی را نه تنها جایز بلکه برخی از اقسام آن مانند درمان در حالت زوجیت و بین اسپرم و تخمک زوجین در خارج رحم اگر لازم و ضروری باشد را واجب می دانند.^۲

۲- موسوی بجنوردی، سید محمد، بخش استفتائات، مجله رهنمون، ۱۳۷۱، ص ۲۲۵.
 ۱- رضانیام معلم، محمد رضا، باروری های پزشکی از دیدگاه فقه و حقوق، چاپ اول، انتشارات بوستان کتاب قم، ۱۳۸۳، ص ۲۱۴.

در مورد مفهوم ضرورت در این قاعده می توان گفت بر مبنای نظر غالب فقهای امامیه، اضطراب نه به معنای حاجت لغوی و نه به معنای ضرورت عقلی است بلکه نوعی از اضطراب همراه با مشقتی است که نوعاً قابل تحمل نباشد. به عبارت دیگر در دیدگاه فقهای شیعه منظور از اضطراب، ضرورت عرفی است.^۱ همچنین قریب به اتفاق فقها ناباروری و عقیمی را بیماری و بسیاری از حالت های آن را ضرورت یا مصادق عسرو حرج دانسته و در نتیجه کشف عورت را در مورد باروری پزشکی جایز می دانند.^۲ از این حکم می توان استفاده کرده که وقتی کشف عورت که قطعاً بر اساس فقه اسلامی حرام است در اثر ضرورت جایز می باشد نفس جانشینی در بارداری که در حرمت آن تردید وجود دارد به طریق اولی در موارد ضرورت جایز است.

ج- قاعده نفی عسر و حرج

از جمله دلایلی که می توان بر جواز استفاده از رحم جایگزین بیان کرد، قاعده نفی عسر و حرج است، مفاد این قاعده، نفی حرج در دایره تشریح و قوانین است بدین معنا که در اسلام حکم حرجی وجود ندارد. در نتیجه از آنجا که حکم شارع بر عدم جواز روش رحم جایگزین موجب مبتلا شدن زوجین نابارور به مشقتی شدید (نداشتن فرزند) می شود که در شرایط عادی تحمل آن ممکن نیست، در نتیجه استفاده از این روش در موارد عسر و حرج جایز می باشد.

۶- حکم شرعی صورتهای مختلف رحم جایگزین

۲- نجفی، شیخ محمد حسن، جواهر الکلام، تهران، ۱۴۲۲، جلد ۲۹، ص ۸۸.
 ۳- رضایا معلم، محمد رضا، باروری های پزشکی از دیدگاه فقه و حقوق، چاپ اول، انتشارات بوستان کتاب قم، ۱۳۸۳، ص ۲۱۵.

الف- رحم جایگزین با استفاده از جنین حاصل از اسپرم و تخمک زوجین نابارور

این قسم جانشینی در بارداری از دو مرحله جمع آوری اسپرم و تخمک زوجین نابارور و بارور کردن آنها با یکدیگر و همچنین بارور کردن رحم مادر جانشین با تخمک مزبور یا جنین حاصل از آن تشکیل می شود. مرحله نخست آن، یعنی نفس عمل جمع آوری اسپرم و تخمک از زوج نابارور در صورتی که دارای مقدمات حرامی مانند نگاه، لمس نامحرم و خودارضایی نباشد و همچنین بارور کردن تخمک زن با اسپرم همسرش در داخل یا خارج رحم، از نظر فقهی منعی ندارد و در منابع فقهی، دلیلی بر عدم مشروعیت این موارد نیست. در نتیجه، فقها نیز بنا به نبود وجود دلیل بر حرمت و با استناد به اصل اباحه، آن را جایز دانسته و فتوایی بر حرمت آنها ندارند.^۱

اما مرحله دوم آن، یعنی بارور کردن رحم زن دومی با تخمک بارور شده یا جنین رشد یافته از آن را می توان بر اساس وجود رابطه زوجیت اعم از موقت و دائم بین مرد صاحب اسپرم و زن صاحب رحم به دو صورت تقسیم کرد. صورت اول: جنین به رحم زنی که با مرد صاحب اسپرم رابطه زوجیت دارد، انتقال داده می شود که در این صورت دلیلی بر حرام بودن آن نیست. چرا که اسپرم و تخمک زوجین در زمان زوجیت ترکیب شده و حمل نیز در رحم مباح و با رضایت همسر دوم و زوجش قرار گرفته و صرف طبیعی نبودن عمل سبب حرمت آن نمی گردد.

۱- رضایا معلم، محمد رضا، باروری های پزشکی از دیدگاه فقه و حقوق، چاپ اول، انتشارات بوستان کتاب قم، ۱۳۸۳، ص ۴۳۳ به بعد، ر ک: به فتاوی امام خمینی، آیت الله خویی، آیت الله سیستانی.

روایات مربوط به قراردادن نطفه در رحم حرام مانند روایات «من اقر نطفه فی رحم یحرم علیه»، «أفرغ مائه فی إمراه حراماً» و «لتضیع النطفه و لوضعه إیها فی غیر موضعه الذی امره الله» که در مبحث روایات مورد بررسی قرار گرفت هم شامل موضوع بحث نمی شود، چون رحم همسر دوم بر مرد حلال است و اختلاط اسپرم با تخمک همسر و انتقال آن به رحم همسر دیگر این مرد هیچ گونه حرامی را در پی ندارد.^۱ خصوصاً که دلیلی بر ممنوعیت عمل وجود ندارد و اصل عمل با قطع نظر از عوارض و آثارش مجرای اصل برائت و اباحه است، چنان که عده ای از فقها به جواز آن تصریح کرده اند.^۲

صورت دوم: موردی که جنین به رحم زنی منتقل شود که با مرد صاحب اسپرم رابطه زوجیت ندارد. در مورد این مسئله اختلاف نظر بیشتر است و دیدگاههای فقهی و فتاوایی در جواز^۳ و عدم جواز^۴ آن وجود دارد.

از بررسی دلایل جواز و عدم جواز جانشینی در بارداری روشن است که این صورت دارای منع شرعی نمی باشد. همچنین می توان بر جواز این مورد چنین استدلال کرد که حفظ جنین چه در دستگاه مصنوعی و چه در رحم، ولو در رحم بیگانه واجب است، اگر وجوب آن احراز نشود، لااقل جواز آن احراز می گردد.

۱- رضایا معلم، محمد رضا، باروری های پزشکی از دیدگاه فقه و حقوق، چاپ اول، انتشارات بوستان کتاب قم، ۱۳۸۳، ص ۲۴۷.

۲- آیت الله مومن، آیت الله حرم پناهی، علامه سید محمد حسین فضل الله، آیت الله فاضل لنکرانی، آیت الله صانعی، آیت الله سید محمد صدر و در نهایت فتوای مجمع فقه اسلامی در دوره هفتم، فتاوا و استفتائات فقهی، کتاب باروری پزشکی از دیدگاه فقه و حقوق، ص ۴۳۳ به بعد.

۳- حضرات آیات، سیدعلی خامنه ای، ناصر مکارم شیرازی، لطف الله صافی گلپایگانی، عبدالکریم موسوی اردبیلی، یوسف صانعی و همچنین مرکز مطالعات اخلاق پزشکی مجمع فقه اهل بیت، فتاوا و استفتائات فقهی، کتاب باروری پزشکی از دیدگاه فقه و حقوق، ص ۴۳۳ به بعد.

۴- حضرات آیات، سیدابوالقاسم خویی، جواد تبریزی، سیدعلی سیستانی و فاضل لنکرانی فتاوا و استفتائات فقهی، کتاب باروری پزشکی از دیدگاه فقه و حقوق، ص ۴۳۳ به بعد.

جنین را نباید از بین برد، بنابراین انتقال آن به رحم بیگانه منعی ندارد، زیرا دلیلی بر حرمت آن در شرع وجود ندارد و حتی بر زن زناکار حرام است که جنین بوجود آمده را سقط کند. با عدم دلیل بر حرمت انتقال جنین به رحم بیگانه، برابر اصل حلیت و اصل برائت حکم بر جواز آن می‌شود. زیرا این قسم نیز از شبهه‌های بدوی تحریمی است و در مورد آن نیز برائت شرعی و عقلی جاری می‌شود.^۱

ب- روش رحم جایگزین در موارد تلقیح اسپرم و تخمک بیگانه

این حالت در تمام مواردی که یکی از زوجین نابارور فاقد گامت (اسپرم/تخمک) می‌باشند، قابل تصور است. به عبارت دیگر در تمام مواردی که جنین منتقل شده به رحم جایگزین از اسپرم و تخمک دو بیگانه بدون رابطه زوجیت تشکیل شده داخل در این حکم می‌باشند.

از دیدگاه آیات قرآن نفس لقاح اسپرم و تخمک زن و مردی بیگانه در خارج از رحم منعی ندارد چرا که این آیات ناظر به حفظ فروج است، و این عمل هیچ مغایرتی با حفظ فروج ندارد. همچنین نفس عمل ترکیب اسپرم با تخمک تحت عناوین مندرج در روایاتی نظیر «افراغ ماء الغیر فی رحم محرم» و یا «ادخال النطفه فی رحم حراما» قرار نمی‌گیرد چرا که تلقیح در اینجا به معنای ریختن منی مرد در رحم زن نیست. بلکه منی تجزیه می‌شود و از میان اسپرمهای فراوان موجود در آن، اسپرمی که سالم و زنده است، گزینش شده و سپس همین اسپرم با تخمکی که در رحم پدید آمده، در فضایی بیرون از رحم، تلقیح می‌شود. بنابراین شمول روایات نسبت به فرض ما بسیار بعید به نظر می‌رسد.^۲ در این

۱- یزدی، محمد، باروری های مصنوعی و حکم فقهی آن، مجله فقه اهل البیت، سال دوم، شماره های ۵ و ۶، ۱۳۷۵، ص ۹۷.
۱- همان، ص ۹۸.

مورد تعدادی از فقهای بزرگوار ضمن اعتراف به نبود نص، عموم یا اطلاق قرآنی و روایی بر منع تلقیح اسپرم غیر شوهر تنها به دلیل مغایرت این عمل با اغراض تشریح ازدواج یا مذاق شرع «روح قانون در اسلام» آن را حرام می دانند.^۱ در مورد تلقیح اسپرم غیر شوهر می توان نظرات را به دو دسته تقسیم کرد. عده ای این نوع تلقیح را به طور مطلق و در هر صورتی حرام می دانند و در هیچ صورتی آن را مجاز نمی دانند،^۲ اما در مقابل گروهی تلقیح اسپرم غیر شوهر را به طور مطلق جایز دانسته و صرفاً بدین استناد که این عمل یعنی قرارداد نطفه غیر و لو ناشناس در رحم زن بیگانه، زنا محسوب نمی شود، این عمل را مطلقاً مجاز می دانند.^۳

در قبال نظر خشک و انعطاف ناپذیر دسته اول، که بی جهت موجب محرومیت برخی از زوجین از برخورداری از نعمت فرزند می شود، نظر مطلق دسته دوم تولید نسل انسان را در ردیف تولید نسل حیوانات قرار می دهد. اطلاق نظر دوم انسان را بدین سمت سوق می دهد که دیگر طهارت نسل و جلوگیری از اختلاط انساب مفهومی ندارد.

به نظر نگارنده اگر چه از بررسی مجموع دلایل فوق خصوصاً قاعده احتیاط، ضرورت اجتناب از تجویز اعمالی که لوازم آن مغایر با اغراض شارع در تشریح ازدواج است و اجتناب از اختلال نسب می توان نتیجه گرفت که در مورد تلقیح اسپرم غیر شوهر حکم اولی بر حرمت است. اما در مواردی می توان بر اساس

۲- میرهاشمی، سرور، تلقیح مصنوعی در اندیشه فقهی - حقوقی و موافقان و مخالفان آن، مجله ندای صادق، شماره ۳۶، سال نهم ۱۳۸۳، ص ۸۶

۳- روحانی علی آبادی، محمد، «حکم شرعی تلقیح اسپرم و نطفه بیگانه»، روشهای نوین تولید مثل انسانی از دیدگاه فقه و حقوق (مجموعه مقالات)، تهران، سمت و پژوهشکده ابن سینا، ۱۳۸۲، ص ۲۸۷.

۴- یزدی، محمد، «باروری های مصنوعی و حکم فقهی آن»، روشهای نوین تولید مثل انسانی از دیدگاه فقه و حقوق (مجموعه مقالات)، تهران، سمت و پژوهشکده ابن سینا، ۱۳۸۲، ص ۶۷.

حکم ثانویه به علت وجود عسر و حرج و ضرورت ایجاد شده از ناباروری و با تعیین ضوابطی خاص این عمل را جایز دانست. به عنوان نمونه در موردی که زوجین نابارور از هیچ طریقی بجز استفاده از اسپرم یا تخمک اهدایی غیر، نمی توانند دارای فرزند شوند می توان با استناد به قاعده «الضرورات تبیح المحظورات» و قاعده نفی عسر و حرج و همچنین مصلحت حفظ نهاد خانواده این مورد را تجویز کرد.

از بررسی نظرات بعضی از فقها نیز این حکم به روشنی قابل استنباط است به عنوان مثال حضرت آیت الله خامنه ای در سخنرانی که در ۱۶ آبانماه ۱۳۷۴ می فرمایند: «دلیل روشنی بر حرمت انجام اینگونه امور (استفاده از اسپرم و تخمک غیر همسر) نداریم، هزاران نفر از انسانها شب خوابشان نمی برد، چون بچه ندارند، مگر می شود اینگونه عمل کرد».^۱

ج- تزریق مستقیم اسپرم زوج نابارور یا بیگانه به داخل رحم مادر جانشین

در مورد این حالت بعضی از نویسندگان تلاش کرده اند تا با تفسیر روایات حکم به جواز این مورد بدهند.^۲ به این بیان که این روایات در جهت بیان حکم زنا و روابط نامشروع می باشد و موضوع مورد بحث از تحت حکم این روایات خارج است. اما به نظر نگارنده این صورت مشمول نص صریح روایات است بنابراین از جهت حکم اولی، جایز نمی باشد، اما از جهت حکم ثانوی و از باب ضرورت

۱- روحانی علی آبادی، محمد، «حکم شرعی تلقیح اسپرم و نطفه بیگانه»، روشهای نوین تولید مثل انسانی از دیدگاه فقه و حقوق (مجموعه مقالات)، تهران، سمت و پژوهشکده ابن سینا، ۱۳۸۲، ص ۲۸۳.

۱- یزدی، آیت الله محمد، همان، ص ۷۲.

نیز، از آنجا که در هیچ صورتی انجام آن ضرورت پیدا نمی کند نمی توان به حکم ثانوی و وجود ضرورت حکم به جواز این صورت داد چرا که در هر حالتی می توان اسپرم زوج و تخمک مادر جانشین را در محیط آزمایشگاه ترکیب و سپس تخمک بارور شده یا جنین حاصل از آن را به رحم مادر جانشین انتقال داد. در نتیجه این صورت به طور مطلق مجاز نیست.

نتیجه

از آنچه گفته شد و با بررسی استفتائات^۱ انجام شده از فقها می توان مجموع نظریه ها و دیدگاه های فقها را در مورد استفاده از رحم جایگزین و جانیشینی در بارداری به چند گروه تقسیم کرد:

۱. نظریه جواز مطلق استفاده از رحم جایگزین در همه انواع و اقسام آن

از این گروهند مقام معظم رهبری آیه الله خامنه ای، آیت الله سید حسن طباطبایی قمی، آیه الله محمد یزدی و آیه الله سید محمد موسوی بجنوردی. استدلال این گروه به طور خلاصه این است که هیچ آیه، روایت و دلیل شرعی خاصی بر ممنوعیت آن وجود ندارد. اگر چه در تلقیح اسپرم بیگانه احتیاط را در ترک دانسته و پرهیز از مقدمات حرام را در غیر وجود ضرورت واجب می دانند.

۲. نظریه ممنوعیت مطلق استفاده از رحم جایگزین در همه انواع و اقسام آن

حتی اگر ضروری باشد

از این گروه اند آیه الله میلانی، آیت الله تبریزی، آیت الله بهجت، آیت الله فاضل لنکرانی، آیت الله العظمی بروجردی، آیت الله نوری همدانی، آیت ... سید حسن

۲- رضایا معلم، محمد رضا، باروری های پزشکی از دیدگاه فقه و حقوق، چاپ اول، انتشارات بوستان کتاب قم، ۱۳۸۳، ص ۴۳۳ به بعد.

مرعشی شوشتری (چنان که از اطلاق کلامشان در استفتای نقل شده از این فقها استفاده می شود).

این گروه از فقها علاوه بر استدلال به آیات و روایات فوق با استناد به آثار زیان بار این روش مانند، هتک عرض، آگاهی بیگانه بر عورت بدون وجود ضرورت و نیز وجود دلیل معتبر شرعی و قواعد «درء المفسد مقدم علی جلب المصل»، «ما غلب ضرره فهو ضرر محض» و قاعده «سد الذرایع» استناد کرده، همه اقسام را حرام می دانند، اگرچه در ذات و اصل خود حرام نباشند، لکن به خاطر عوارض و آثار زیان بار حرام می گردند.

۳. نظریه جواز مطلق استفاده از رحم جایگزین حتی موارد استفاده از گامت

بیگانه به استثنای موارد متضمن لقاح داخل رحمی اسپرم بیگانه

از این گروه اند، آیه الله محمد مؤمن قمی و آیه الله محسن حرم پناهی، آیت ... صناعی.

این گروه از فقها استفاده از رحم جایگزین را در تمامی موارد به جز مورد تزریق مستقیم اسپرم زوج نابارور یا اسپرم بیگانه به داخل رحم جایگزین، جایز می دانند. به عبارت دیگر این گروه ترکیب اسپرم و تخمک بیگانه را تنها اگر به صورت لقاح داخل رحمی (تزریق مستقیم اسپرم بیگانه به داخل رحم زن) صورت گیرد، جایز نمی دانند، و در صورتی که در آزمایشگاه و به شیوه لقاح خارج رحمی باشد بلا اشکال می دانند.

استدلال این گروه این است که تلقیح به شیوه داخل رحمی به خاطر روایات خاص (قرار دادن نطفه بیگانه در رحم زن بیگانه) حرام است. اما نسبت به ترکیب اسپرم و تخمک دو بیگانه در خارج از رحم هیچ دلیلی برای منع یافت نمی گردد، پس جایز است.

۴. نظریه جواز مطلق استفاده از رحم جایگزین با استفاده از جنین زوجین و

منع مطلق آن با استفاده از گامت بیگانه (تلقیح اسپرم غیر شوهر)

از این گروه‌اند: امام خمینی (ره)، آیه الله منتظری، آیه الله خویی و آیه الله صافی گلپایگانی، آیت الله مکارم شیرازی.

این گروه از فقها معتقدند که آنچه ملاک حرمت یا حلیت، یا جواز یا منع قرار می‌گیرد، ترکیب اسپرم و تخمک زوجین یا دخالت عامل بیگانه است و شیوه‌های به کارگیری، هیچ گونه تأثیری در جواز یا حرمت اصل، موضوع ندارد. دلایل ایشان، آیات، روایات، ادله عقلی و استحسانی، فلسفه تشریح نکاح. ملاک موجود در ممنوعیت زنا و تبنی و... می‌باشد.

۵. نظریه منتخب: جواز مطلق جانشینی در بارداری با استفاده از جنین

زوجین نابارور یا جنین اهدایی زوجین قانونی و جواز مشروط به وجود

ضرورت در موارد استفاده از گامت بیگانه (موارد متضمن تلقیح اسپرم

غیر شوهر) و منع مطلق در موارد لقاح داخل رحمی اسپرم بیگانه.

به نظر نگارنده با توجه به تصویب قانون نحوه اهدای جنین به زوجین نابارور می‌توان مشروعیت انتقال جنین را با توجه به نظر اکثریت فقها استنباط نمود، اما در موارد استفاده از گامت بیگانه (تلقیح اسپرم غیر شوهر) با توجه به دلایل فوق حکم اولی بر عدم جواز آن است مگر در موارد ضرورت و مشقت که می‌توان به حکم ثانوی حکم به جواز آن داد. در مورد لقاح داخل رحمی اسپرم بیگانه به دلیل عدم ضرورت و تصریح روایات از لحاظ شرعی مطلقاً ممنوع است.

البته اشخاصی که فتوای مرجع آنها عدم جواز استفاده از رحم جایگزین بدون وجود رابطه زناشویی بین مرد صاحب اسپرم با مادر جانشین است، به دلیل

نامشروع بودن این عمل برای آنان، مواجهه با منع شرعی هستند و از نظر شرعی نمی‌توانند نسبت به چنین عملی اقدام و با یکدیگر توافق کنند.

همچنین موردی را که می‌توان بر اساس اجماع فقهای شیعه حکم به جواز آن داد این است که مادر جانشین، زنی مجرد باشد و بین مرد صاحب اسپرم با زن صاحب رحم جایگزین به وسیله عقد نکاح غیر دائم، حداقل برای مدت کوتاهی، رابطه زناشویی برقرار شود.

در مورد اصل جانشینی در بارداری با توجه به تصویب قانون نحوه اهدای جنین به زوجین نابارور و تایید آن توسط شورای نگهبان و نظر به اینکه این عمل برای رفع مشکلات خانواده‌های علاقه‌مند به فرزند که قادر نیستند به طور عادی و طبیعی صاحب فرزند شوند، مفید می‌باشد و موجب استحکام روابط خانوادگی و تداوم آن می‌شود. همچنین این عمل با اخلاق عمومی مغایرتی ندارد و موجب تزلزل نظام اجتماعی نیز نمی‌گردد، لذا می‌توان گفت این عمل از لحاظ شرعی و قانونی مجاز است.

در انتها با توجه به مباحث مطرح شده به نظر نگارنده حکم شرعی حالات مختلف استفاده از رحم جایگزین به ترتیب زیر است :

۱. جنین حاصل از تخمک و اسپرم زوجین نابارور به رحم جایگزین منتقل می‌گردد. این قسم از جانشینی با توجه به تصریح مشهور فقها بر جواز انتقال جنین منع شرعی ندارد و تنها در انجام مقدمات آن باید از لمس و نگاه حرام بدون ضرورت اجتناب شود.

۲. اسپرم همسر زوجه نابارور مستقیماً به رحم بانوی صاحب رحم منتقل می‌گردد. این حالت بدین دلیل که مشمول نهی روایات مورد بحث می‌باشد، احتیاط واجب بر ترک آن است چرا که ضرورتی در انجام آن وجود ندارد چرا که می‌

توان اسپرم همسر و تخمک زن صاحب رحم را در محیط آزمایشگاه بارور کرد و سپس به رحم انتقال داد.

۳. تخمک بانوی صاحب رحم با اسپرم همسر زوجه نابارور در آزمایشگاه ترکیب شده و جنین حاصل از آن به رحم بانوی صاحب رحم انتقال می یابد. حکم اولیه این حالت که متضمن تلقیح اسپرم غیر شوهر است مطابق با فتوای اغلب فقها عدم جواز می باشد و تنها در صورت ضرورت و به حکم قاعده نفی عسر و حرج می توان به حکم ثانوی آن را جایز دانست.

۴. اسپرم اهدایی غیر با تخمک زوجه نابارور در محیط آزمایشگاه ترکیب شده و جنین حاصل از آن به رحم جایگزین انتقال می یابد. حکم صورت سوم را دارد و تنها در صورت ضرورت جایز است.

۵. اسپرم اهدایی غیر مستقیماً به رحم بانوی صاحب رحم منتقل می گردد. حکم صورت دوم را دارد و به علت عدم وجود ضرورت بر انجام آن مطلقاً حرام است.

۶. تخمک بانوی صاحب رحم با اسپرم اهدایی غیر در محیط آزمایشگاه ترکیب شده و جنین حاصل از آن به رحم جایگزین انتقال می یابد. حکم صورت سوم را دارد و در صورت ضرورت جایز است.

۷. جنین حاصل از اسپرم و تخمک متعلق به زوج قانونی (اهدای جنین) به رحم جایگزین انتقال می یابد. حکم صورت اول را دارد و مطلقاً حتی بدون وجود ضرورت جایز است.

۸. جنین حاصل از اسپرم اهدایی غیر و تخمک اهدایی غیر (بدون وجود رابطه زوجیت) رحم جایگزین انتقال می یابد. این صورت مطلقاً جایز نمی باشد چرا که حکم اولی آن به علت تلقیح اسپرم غیر شوهر حرمت است و ضرورتی نیز به

انجام آن وجود ندارد تا حکم به جواز آن در صورت ضرورت شود چرا که در این موارد می توان از جنین اهدایی زوجین قانونی استفاده کرد.

منابع

۱. رضایا معلم، محمد رضا، باروری های پزشکی از دیدگاه فقه و حقوق ، چاپ اول، انتشارات بوستان کتاب قم، ۱۳۸۳
۲. جمعی از نویسندگان، رحم جایگزین (مجموعه مقالات)، چاپ اول، انتشارات پژوهشکده ابن سینا و سمت، تهران، ۱۳۸۶
۳. جمعی از نویسندگان، روشهای نوین تولید مثل انسانی از دیدگاه فقه و حقوق (مجموعه مقالات)، تهران، سمت و پژوهشکده ابن سینا، ۱۳۸۲
۴. جمعی از نویسندگان، اهدای گامت و جنین در درمان ناباروری (مجموعه مقالات)، تهران، سمت و پژوهشکده ابن سینا، ۱۳۸۵

۵. میرهاشمی، سرور، تلقیح مصنوعی در اندیشه فقهی - حقوقی و موافقان و مخالفان آن، مجله ندای صادق، شماره ۳۶، سال نهم ۱۳۸۳
۶. محمدی، ابولحسن، مبانی استنباط حقوق اسلامی، چاپ بیست و سوم، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۵
۷. علوی قزوینی، سیدعلی، پیامدهای حقوقی تلقیح مصنوعی انسان، نامه مفید، سال اول، پائیز ۱۳۷۴، ش ۴
۸. مکارم شیرازی، ناصر، استفتائات جدید، قم، انتشارات مدرسه علی بن ابیطالب، ۱۳۸۱، ج ۲
۹. صمدی اهری، محمد هاشم؛ نسب ناشی از لقاح مصنوعی در حقوق ایران و اسلام، انتشارات گنج دانش، ۱۳۸۲
۱۰. نایب زاده، عباس، بررسی حقوقی روش های نوین باروری مصنوعی، چاپ اول، انتشارات مجد، تهران، ۱۳۸۰
۱۱. الحر العاملی، محمد بن الحسن، وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه، دار احیاء التراث العربی، بیروت، ۱۳۹۰هـ، ج ۱۳ و ۱۴
۱۲. روحانی، سید محمد صادق، المسائل المستحدثه، چاپ چهارم، مؤسسه دارالکتاب، قم، ۱۴۱۴ هـ-ق
۱۳. مؤمن، محمد؛ الكلمات السديده فی مسائل الجديده، قم، مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۴۱۵ هـ.ق، ج ۱
۱۴. محمود حمزه، محمد، اجاره الارحام بين الطب و الشریعه الاسلامیه، چاپ اول، دارالکتب العلمیه، بیروت، ۲۰۰۷م
۱۵. عبدالرحیم مهران، سید محمود، الأحكام الشرعیه و القانونیه للتدخل فی عوامل الوراثة و التكاثر، ۲۰۰۲م
۱۶. حمزه، هانی، إجاره الأرحام بین الشریعه و القانون، بیروت- لبنان، جامعه بیروت العربیه، ۲۰۰۱م
۱۷. مرسی زهره، محمد، الانجاب الصناعی، طبع ذات السلاسل، الكويت، ۱۹۹۳م
۱۸. حرم پناهی، محسن، تلقیح مصنوعی، مجله فقه اهل البيت، سال سوم، شماره ۱۰

۱۹. نجفی، شیخ محمد حسن، جواهر الکلام، تهران، ۱۴۲۲، جلد ۲۹
۲۰. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، ج ۲
۲۱. طباطبائی، سید محمد حسین، المیزان، ج ۱۵
۲۲. قانون نحوه ی اهدا جنین به زوجین نابارور

Legitimacy of Surrogacy From Jurisprudential Viewpoints

Hamid Rahmani Manshadi ¹

Abstract

1. PH.D Student, Private Law, Shahid Beheshti University - Researcher of the Iranian Research Center for Ethics and Law in Medicine, Shahid Beheshti University of Medical Sciences.

Developments of medical science in the methods of reproduction technology cause some changes in human reproduction process. Accompany by the ability of using these methods in medical science, some new and complex issues have emerged in different field of sciences such as psychology, sociology, philosophy, jurisprudence and law, and it's necessary that the scholars of these sciences consider these issues and study the consequences of using this method and infer the best solution for these issues.

Surrogacy is one of these methods that receive attention of most scholars and Jurists in the recent years. This article tries to explain the reasons of legality and illegality of this method and analyze the Islamic opinion about surrogacy. Surrogacy is using in deferent occasion, so finding single opinion for all the occasion is difficult or impossible. Therefore we must study every occasion separately and obtain a proper answer for each occasion.

Because of inattention to this point in some previous research, they only have examined one method of using the surrogacy (gestational surrogacy) and also in some research they state one opinion for all kind of surrogacy.

In this article by examination of all kind of surrogacy and derivation of all hidden issues, has been tried to declare the proper jurisprudential opinion for all methods of surrogacy.

Key words: artificial insemination, embryo donation, surrogacy, Gestational surrogacy, surrogate mother, medically assisted fertilization